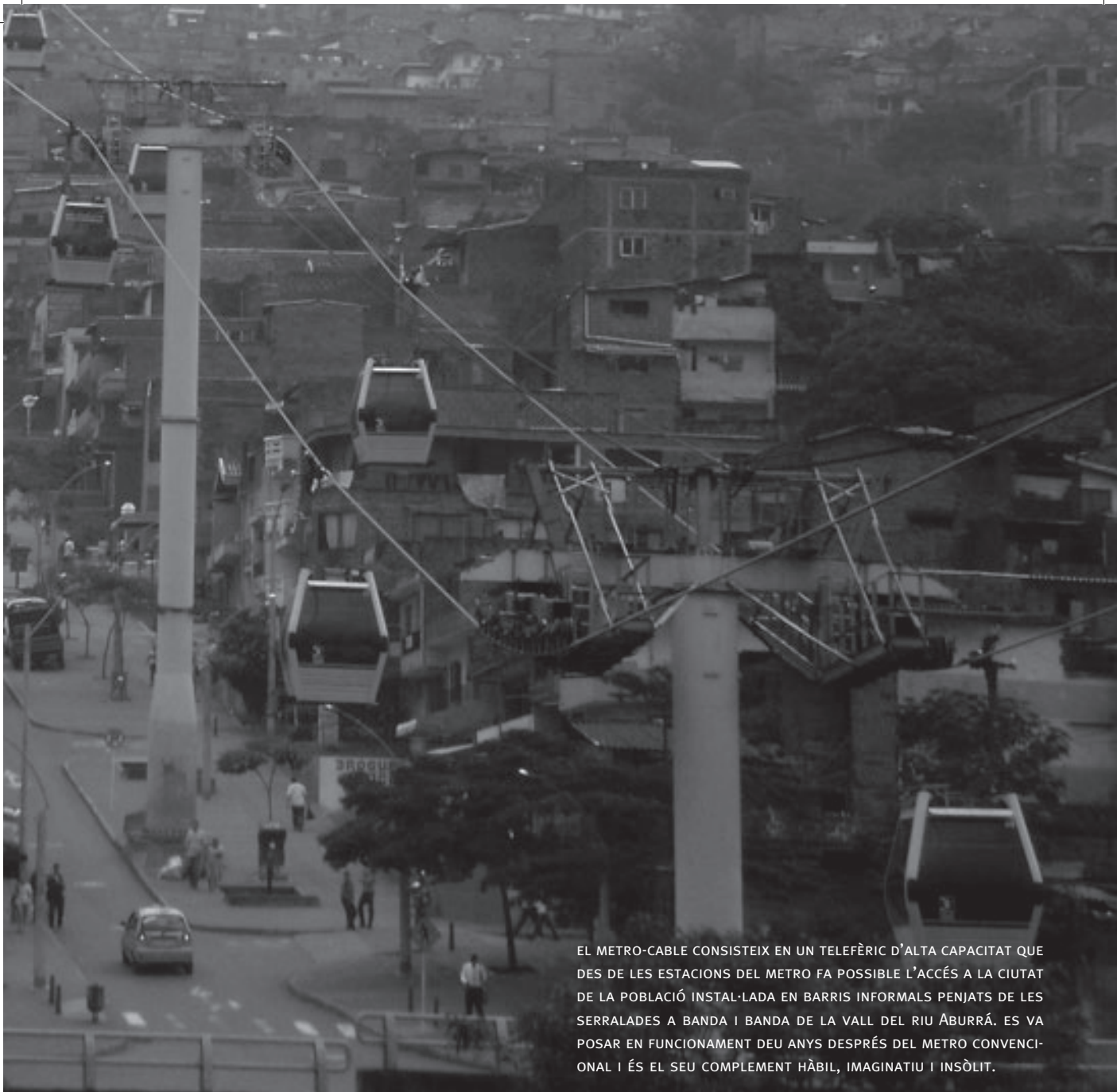

Sergio Fajardo i Alejandro Echeverri

Un dia a Medellín

PER JOSEP PARCERISA

EL METRO-CABLE CONSISTEIX EN UN TELEFÈRIC D'ALTA CAPACITAT QUE DES DE LES ESTACIONS DEL METRO FA POSSIBLE L'ACCÉS A LA CIUTAT DE LA POBLACIÓ INSTAL·LADA EN BARRIS INFORMALS PENJATS DE LES SERRALADES A BANDA I BANDA DE LA VALL DEL RIU ABURRÁ. ES VA POSAR EN FUNCIONAMENT DEU ANYS DESPRÉS DEL METRO CONVENCIONAL I ÉS EL SEU COMPLEMENT HÀBIL, IMAGINATIU I INSÒLIT.

Sergio Fajardo és matemàtic, professor i polític. Durant molt temps, s'ha dedicat a la docència en diferents universitats i a la investigació. Ha format part del Consejo Nacional de Ciencias Básicas, la Comisión Nacional de Maestrías y Doctorados, la Comisión Facilitadora para la Paz de Antioquia i ha dirigit el Centro de Ciencia y Tecnología de Antioquia. El 1999 es posa al capdavant d'un moviment cívic i independent amb l'objectiu d'arribar a l'alcaldia de Medellín. El 2003 guanya les eleccions i és alcalde fins el 2008.

Alejandro Echeverri és arquitecte. Es gradua el 1987 a la Universidad Pontificia Bolivariana (UPB) a Medellín i del 1998 al 2000 fa un Programa de Doctorat en Estudis Urbans a l'ETSAB. Ha sigut professor a la UPB i la seva obra ha estat reconeguda i premiada en nombroses ocasions. Ha ocupat el càrrec de Director de Planejament Urbà de Medellín durant el període 2005-2007 i ha sigut Director General de l'Empresa pel Desenvolupament Urbà (EDU) de la mateixa ciutat en el període 2004-2005.

UN DIA A MEDELLÍN

No és un fet habitual que l'alcalde d'una ciutat vingui a la nostra Escola a explicar-se. Potser per això, quan el divendres 13 de març de 2009 Sergio Fajardo, alcalde de la ciutat colombiana de Medellín en el període 2004-2008, va venir acompanyat d'Alejandro Echeverri, el seu arquitecte de capçalera, la sala d'actes es va omplir. La seva presència estava plenament justificada. Des de fa un temps, l'experiència de la transformació de la ciutat durant el seu mandat comença a difondre's com un dels fenòmens de més impacte, i és seguit amb atenció més enllà de l'opinió pública local.

El juliol del 2007 el diari *The New York Times* li dedicava un reportatge que deia: "l'inconformista alcalde de Medellín transforma la lleter en bellesa". Fa uns mesos, la premsa espanyola es feia ressò de la inauguració de la biblioteca pública del barri de Santo Domingo perquè havia aconseguit el premi a la millor obra d'arquitectura de la *VI Bienal Iberoamericana de Arquitectura y Urbanismo*, Lisboa 08, (potser també hi va influir la presència dels reis d'Espanya a la inauguració). Però tot això és estrictament la punta d'un iceberg: el que ens va congregat aquell dia a l'Escola va ser escoltar l'experiència d'una transformació urbana en la veu dels seus protagonistes. Permeteu-me afegir quatre paraules. Fa quasi una dècada que Medellín ha deixat de ser notícia a la premsa internacional però tothom qui tingui

una mica de perspectiva i de memòria recordarà que, durant molt de temps, sobre tot als anys vuitanta del segle XX, va ser una ciutat marcada per les notícies quotidianes sobre violència, assassinats i segrests, arran de la presència dels càrtels de la droga que utilitzaven la ciutat com a plataforma i camp de maniobres. La violència, però, era un estigma anterior, més profund i arrelat a la societat colombiana, com bé explica l'escriptor i periodista Héctor Abad Faciolince en un llibre en homenatge al seu pare, que fou un metge higienista i un professor tossut i clarivident en la denuncia de les desigualtats estructurals d'una societat profundament segregada. *El olvido que seremos* explica el seu assassinat per sicaris l'any 1987, en ple combat pels drets humans, i en ell el seu fill desvela des de dins la societat que s'amaga darrera d'aquells anys de plom.

Però a l'Escola varem poder escoltar un discurs sobre com aquella ciutat ha deixat enrere aquella llosa i ha demostrat que un destí tan dur també es pot capgirar. És, d'alguna manera, una narració que Medellín compartiria amb altres ciutats que en un o altre moment de la seva evolució han viscut un canvi que en poc temps les ha situat al centre de l'atenta mirada de l'opinió pública internacional per mèrits propis. Potser per això, el dia abans Sergio Fajardo rebia al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona el premi *City to city Barcelona FAD award 08*. El Foment de les Arts i el Disseny prenia així la iniciativa d'un nou

LA CALLE 106 ESTÀ MIG CAMUFLADA PERÒ LLUEIX ACTES D'AMABILITAT BÀSICA COM LA GELOSIA EN CANTONADA D'UNA ESCOLA O LES VORADES I ELS EMBORNALS QUE DESGUASSEN O ELS ARBRES QUE EN POCOS ANYS ES FARAN AMOS DELS COLORS I LES OMBRES. AL CAP DE POC TEMPS DE L'ACCIÓ PÚBLICA, D'UN MUR DE CONTENCIÓ N'HA SORTIT UN PATI ANGLÈS PER ON VENTILEN MITGES CASES I MÉS ENLLÀ UN QUIOSC ARRAN DE CARRER S'HA PLANTAT DAMUNT D'UN DAU DE FORMIGÓ...

guardó nascut a Barcelona i dedicat a posar de relleu l'acció urbana d'una ciutat i els seus protagonistes. Vàrem aprofitar que Alejandro Echeverri va estudiar el doctorat a la nostra Escola per convidar ambdós a visitar-nos. Era una manera de viure el retorn del què havia estat als anys noranta un temps de formació compartit a les nostres aules.

En aquell moment, a mitjans de la dècada de 1990, Medellín ja ens havia sorprès amb la implantació del metro. Amb només tres milions d'habitants, s'alineà amb el grapat de ciutats brasileres (Belo Horizonte, Recife i Porto Alegre) que l'acabaven d'implantar als anys vuitanta. És, doncs, una metròpoli petita respecte Buenos Aires, Ciutat de Mèxic, Santiago de Chile o Caracas, els metros hispanoamericans més antics, però també més avançada que Lima o Brasília, que l'han implantat més tard, o tantes d'altres que encara no en tenen. Si resulta significatiu que una ciutat així s'embranchi en el gran repte que suposa construir el metro, encara va sorprendre més saber que, el 2004, s'havia instal·lat un servei de pas continu de telefèrics amb cabines dissenyats per connectar les estacions del metro amb llocs inaccessibles.

Medellín és una ciutat encaixada en una vall ampla però retallada i força lineal, i la línia de metro és una resposta que reforça el seu sentit geogràfic fonamental, el de la vall. En aquest marc, el telefèric, que es coneix amb el nom de Metrocable, fa possi-

ble l'accés al metro, és a dir l'accés a la ciutat, de la població instal·lada als barris informals penjats de les serralades a banda i banda, amb estructures viàries molt precàries. S'ha implantat, doncs, un sistema de transport de persones que circula per l'aire, ancorat al sòl només amb unes poques i grans pilones. Les cabines recullen la gent a les mateixes andanes de les estacions de manera que un servei de transport públic d'alta eficiència arriba on no es podria arribar de cap altra forma; el Metrocable és el complement hàbil, imaginatiu i insòlit del metro convencional. Aquests dies es preveu inaugurar la tercera línia i els plans continuen.

Però Medellín és també una ciutat de tradició industrial (tèxtil i del ciment), amb una important base mercantil (centre de l'economia del cafè de la rica regió d'Antioquia), diverses universitats i amb una mena d'Escola Industrial molt activa. A més a més, la ciutat compta amb altres trets singulars com una societat pública que forneix d'aigua gas i electricitat. Empresas Públicas de Medellín gestiona les infraestructures bàsiques i, en atenció al caràcter públic, deriva els seus beneficis a donar suport a la transformació urbana. Tot plegat són pinzellades d'un quadre general singular, viu i dinàmic però on hi pesen com una llosa les desigualtats socials aguditzades els anys vuitanta i noranta del segle XX per grans migracions del camp a la ciutat. Tanto més que les estadístiques, les vistes generals de la ciutat

L'ACCIÓ PÚBLICA A LA QUEBRADA JUAN BOBO VA CONSISTIR EN DESSEMBARASSAR ALGUNES CASES PER FER POSSIBLE EL PAS SEGUR DEL TORRENT EN UN EQUILIBRI QUE PROCURÉS REGIRAR EL MÍNIM POSSIBLE. TREPITJAR AQUESTES TORRENTERES AMB UN FIL D'AIGUA ENCAIXAT ENTRE CAMINS DE FORMIGÓ ÉS EL MÉS SEMBLANT A CAMINAR PER LES NOSTRES CIUTATS MEDIEVALS.

LA BIBLIOTECA, INEQUÍVOCA, MINERAL I VIGOROSA, ESTÀ COLGADA ARRAN DEL PRECIPICI AL CERRO SANTO DOMINGO SAVIO. VENINT DEL CARRER 106, AL FINAL DE LES RAMPES, ES COMPRÈN QUE HA CALGUT TALLAR A GANIVET ALGUNES CASES PER FER POSSIBLE UN LLOC ON ARA FLOREIXEN ELS TENDALS DEL MERCAT.

L'AVINGUDA ANDALUCÍA: COM S'HO HAN FET PER TAL DE QUE UN PASSEIG QUE FA QUATRE ANYS NOMÉS TENIA 18 LOCALS COMERCIALS ARA EN TINGUI 239?

reflecteixen com les serralades s'han anat cobrint d'un oceà immens de creixements urbans informals en autoconstrucció.

L'equip que es va fer càrrec del govern de la ciutat el 2004 va guanyar les eleccions locals des d'una plataforma d'acció política no adscrita a les formacions tradicionals i de seguida va optar per una acció de xoc que generés una nova dinàmica. El seu programa i la seva pràctica política es poden resumir en algunes grans accions. La principal va ser l'equipament massiu, basat en millores en les condicions dels edificis i instal·lacions, de 135 escoles i la construcció de 10 de noves. I tot en només quatre anys! L'objectiu era enfocar el sistema educatiu i així fer realitat de l'eslògan polític més repetit aleshores: "Medellín, la más educada". Es tractava d'evitar l'absentisme escolar i capgirar la manca d'autoestima de l'escola pública i popular amb accions molt visibles, que transmetessin la idea de què l'assumpte implicava no només els mestres i les famílies sinó també l'administració pública local, responsable de la qualitat de les instal·lacions i l'entorn urbà. La ciutat va mobilitzar els millors esforços i projectes arquitectònics exigents. Les desigualtats socials profundes, explicava Sergio Fajardo a la nostra sala d'actes, tenen en el sistema educatiu la primera caixa de ressonància, ja que l'escola és el marc institucional de la seva reproducció. "Incidir sobre les condicions d'igualtat en l'accés al sistema escolar és abordar un factor clau del nostre futur i actuar sobre un deute social històric

acumulat". L'educació en un sentit ampli es va convertir en el motor de la transformació social. Al seu costat, el programa de ludoteques, que les va multiplicar fins esdevenir un equipament de proximitat: de quatre l'any 2004, el 2007 la ciutat va passar a tenir-ne 64 escampades per tot arreu.

En aquesta línia s'inscriu una altra iniciativa realment espectacular: el programa de creació de noves biblioteques. Han estat cinc en aquests quatre anys. Es tractava de fer edificis, en realitat conjunts d'edificis, formats per una biblioteca en sentit estricte acompanyada de mediateca, ludoteca, centre de recursos, sales d'estudi, hotel d'entitats (usant les nostres paraules), classes i tallers, sala d'exposicions, auditori etc. En diuen parcs-biblioteca i són el reflex exacte d'una idea de projecte complexa que es dilata més enllà dels edificis cap a l'entorn urbà on s'insereix. Per dur a terme aquesta política va caldre elaborar un discurs que permetés entendre i justificar el valor estratègic i exemplar de les cinc eleccions inicials. No se'n podien fer tantes com calia. Així és com es va formular una altra idea força que convé destacar perquè per a nosaltres és molt significativa: l'acció de dotar d'equipament ha d'anar articulada amb altres accions que, en conjunt, permetin una acció integrada sobre una àrea de la ciutat. D'això ells n'han dit Programes Urbans Integrals. Per arribar fins a Santo Domingo cal baixar a una estació del metro dels afores i prendre el Metrocable, amb el qual ens podem

“L’acció de dotar d’equipament ha d’anar articulada amb altres accions que, en conjunt, permetin una acció integrada sobre una àrea de la ciutat.”

S’HAN AIXECAT EDIFICIS TORRE DE QUATRE O CINQ PISOS I UNA ESCALA PELS DESNONATS DE LES CASES QUE S’HAN HAGUT DE DEMOLIR PER FER PASSAR EL TORRENT EN CONDICIONS. AQUÍ ELS NOUS EDIFICIS ES PLANTEN ENTRE MIG DE LES CASES AUTOCONSTRUÏDES QUE S’HAN CONSOLIDAT I QUE SON LA MAJORIA. EL TEIXIT ES CONSOLIDA, ELS EDIFICIS S’HI ADAPTEN.

enfilat des del fons de la vall, que és per on circula la línia principal del metro, fins els pendents de les muntanyes. Les estacions del cable deixen els usuaris al mig d’una barriada de carrers estrets amb tallers en penombra i locals en miniatura, i amb la gent badant o traginant amunt i avall com des de temps antics. A penes s’ha creuat un carrer sorollós i dret per on s’enfilen camions, comencen els canvis: a l’esquerra una mena de viver d’empreses locals és de fet un edifici nou, discretament arreerat; a l’altra banda de *la calle 106* es planta en cantonada un prisma de rajola vermella, com tantes arreu però col·locada en filades obertes i al trespòl, de manera que fa l’efecte d’una elegant gelosia. Protegeix les instal·lacions d’una escola i t’expliquen que abans hi havia una tanca desmanegada i bruta que anunciava així l’escola del barri.

Les cases del carrer 106 son poc més o menys com les de qualsevol altre però les vorades son noves, peces sòlides i ben perfilades amb fanals i embornals que desguassen, i arbres que en pocs anys es faran amos dels colors i les ombres, esperonats per una primavera permanent. Al cap de pocs mesos de l’acció pública de millora del carrer, les cases i els locals van respondre: aquí un mur de contenció que passa desapercebut ha donat l’oportunitat d’un pati anglès per on ventilen mitges cases, allà un dau de formigó ben plantat ha permès inventar-se un quiosc... dues passes més enllà, l’acció pública, immediata i

còmplice, els ha donat prou confiança com per animar-se a obrir un taller o fer una remunta o canviar d’una vegada les uralites velles o pintar les vergonyes, canviar fusteries i reviscolar uns arrebossats foscos. No són carrers ni amples ni massa estrets, estan perfectament camuflats entre els demés però és emocionant trobar-hi de tant en tant actes d’amabilitat bàsica, escales, rampes per fer acords difícils, grades, contraforts com bancs, fonts i miradors sobre la ciutat. Ara uns nois remenen la cua i potser és que l’escola se’ls ha fet massa petita però despisten: en realitat venen d’allà baix, un revolt, quatre passes i de cop, al final de les rampes, descobrim la biblioteca. Inequívoca, mineral i vigorosa està plantada arran del precipici. Pel camí vaig comptant les cases que ha calgut tallar a ganivet per fer possible un lloc on abans només hi havien ombres i ara floreixen els tendals del mercat cada dos per tres.

L’avinguda Andalucía és un bon tros de carrer a contrapendent, dret, ample i rectilini que arrenca del riu fins que la muntanya diu prou, i de cop desapareix estampat contra la ciutat informal. No importa que no continuï, de l’accés als de més amunt ja se n’encarrega el Metrocable. Com s’ho han fet perquè un passeig que fa quatre anys només tenia 18 locals comercials ara en tingui 239? I una fira que la coneix tothom a Medellín? Són uns pocs anys d’esforç menut però tossut com la pluja fina per tal de plantar una nova urbanització que expliqués el joc civilitzat dels

vehicles i els vianants, dels locals i els habitatges, les pistes de bàsquet i els camps de futbol; que donés una nova dignitat a “la cosa de l’espai públic”, que inventés plataformes on abans tot -jeia i que fos eficaç a les distàncies curtes. T’expliquen que els agents públics ficaven el nas arran de les cases per establitzar l’espai incert de l’androna al llindar del carrer, aquell espai privat però obert que ja està fent-se servir per tantes coses: diafragma, aparador, terrassa, porxo o jardí (depèn de com s’hi posi cada vegada). La geometria variable resultat de la negociació i del pacte i es concreta en cada racó, cas per cas, metre a metre... Quantes hores de convenciment, quanta energia de proximitat per capgirar un lloc desolat!

La informalitat és capaç de colonitzar no només els contraforts i les valls més cargolades sinó d’ocupar també els llocs de l’aigua. Per tant, cases i gent s’arrisquen a esllavissades i grans catàstrofes a poc que es produeixi cap desequilibri. I inevitablement hagués tingut lloc a la *quebrada* Juan Bobo, a dos minuts d’Andalusia. L’acció pública aquí va consistir a desembarassar el mínim nombre de cases per fer possible el pas segur del torrent en un equilibri que procurés regirar el mínim possible. Els veïns que resultaren afectats trobaren allà mateix un nou habitatge, aixecat tocar a tocar de les cases salvades. Va caldre estrebar-les per tal de resistir els pendents i, algun dia, la força de l’aigua. Trepitjar aquestes torrenteres amb un fil d’aigua encaixat entre camins de formigó és el més semblant a caminar per les nostres ciutats medievals. Una atmosfera mil·límetrada resultat de la necessitat i els acords, i construïda amb plànols aixecats a peu d’obra. Aquí i mes enllà es van distribuint les petites torres de pisos (quatre o cinc pisos i una escala) per als desnonats però a tocar de les cases autoconstruïdes que s’han consolidat. En aquests llocs fa vuit anys era impossible passejar-hi a partir de les cinc de la tarda perquè estaven controlats per milícies. Els veïns d’una *quebrada* miraven de lluny i amb mal confiança els del davant. Ara un pont de vianants ho ha aclarit. Un i un altre i encara un altre potser teixiran la xarxa que permeti la plena incorporació a la ciutat.

A les *comunas* del nord-est, com a la *comuna 13* i a d’altres llocs claus per la seva conflictivitat i precarietat, es van desenvolupar els Projectes Urbans Integrals. Però la transformació de la ciutat aquests quatre anys ha comptat amb altres registres, i molt especialment la voluntat de donar noves perspectives a la ciutat del centre. A Medellín, Paul Wiener i Josep Lluís Sert hi van treballar des de Harvard fent un pla de conjunt. La seva petjada és visible en la disposició del nou centre polític i administratiu, que s’aixeca en una posició tangent a la quadrícula fundacional cap el migdia. L’alcalde Fajardo i Alejandro Echeverri també hi ha dit la seva. S’han concentrat en l’altre extrem, al nord, amb una bateria d’intervencions dirigida a crear un nou referent d’articulació: obrir la tanca i equipar el Jardí Botànic, construir la Casa de la Música i els edificis d’extensió de la Universidad de Antioquia, convertir en zona de vianants i arranjar els carrers del cor de la ciutat, Carabobo i Barranquilla, i estirar-los fins Explora,

un singular complex de museus interactius de ciències i tecnologia, sales d’exposicions i auditoris format per quatre grans contenidors esclatants de color. A dues passes, Moravia i els barris de l’autoconstrucció són visibles i esdevenen els nous usuaris del centre, convidats a barrejar-se amb els que arriben amb metro des de tots els racons de la metròpoli amb mil excuses.

La presentació de Medellín a l’Escola es va allargar més de dues hores i aquestes notes també podrien seguir i resseguir una experiència tan enorme, multiforme i intensa. Però no tindria sentit, ja que tot i més ho trobareu a la xarxa. Jo voldria deixar apuntades dues o tres qüestions que m’han fet pensar. Quan els programes polítics val la pena que es tradueixin en programes urbans, necessitem partir d’un coneixement material de la realitat que ha de tenir una intensitat tan gran que només es pot comparar amb l’empenta i l’estimació necessaris per no defallir. Darrera de cada equipament i de cada petit accent deixat als carrers s’hi descobreixen gestos de sensibilitat i cura emocionants, sigui de la mà de magnífics arquitectes treballant per la ciutat (gairebé sempre la seva ciutat) o del més tossut geòleg clivellat a preguntes pels veïns en reunions implacables.

I després d’uns anys èpics, què? Les ciutats han de saber construir nous arguments, destil·lar l’experiència i evitar que la inèrcia derivi en pràctiques mecàniques. A Medellín també els està sent difícil continuar... però, caram, és el millor que els podia passar!

UNA BATERIA D'INTERVENCIÓNS HAN CREAT UN NOU REFERENT CENTRAL. EN LA IMATGE, CAPTADA DES D'UNA ESTACIÓ DEL METRO, A MA DRETA ES VEU EL JARDÍ BOTÀNIC, POS AT AL DIA I OBERT, AL MIG ELS CARRERS DEL COR DE LA CIUTAT ESTIRATS FINS ÈXPLORA, UN SINGULAR COMPLEX DE MUSEUS INTERACTIUS DE CIÈNCIES I TECNOLOGIA I SALES D'EXPOSICIÓNS I AUDITORIIS FORMAT PER QUATRE GRANS CONTENIDORS LINEALS ESCLATANT DE COLOR.

